

Zalatnay István

Böjt és ének — töprengés az Egyház jövőjéről

I. Amikor az Egyház lelkileg kiürül és ezért elkezd teret veszíteni előbb az emberek lelkében, majd másutt is, akkor egyre többet beszélnek a misszióról. Nem csoda, ha manapság az egyházi közbeszéd egyik fő témája az, hogy *hogyan* kellene az evangéliumot hatékonyabban eljuttatni az emberekhez. A legvehemensebben azok kérdezik ezt, akiknek semmiféle mondani-
valójuk nincs, csak belső bizonytalanságukat leplezi missziói lelkesedésük. De azért soha nem egészen illegitim az a kérdés, hogy milyen nyelven leghelyesebb megszólalnia az Egyháznak: mikor kell héberről-arámról görögre, latinra váltani.

Zalatnay István református lelkész (Budapest), az Erdélyi Gyülekezet vezető lelkésze.

Ma különösen nehéz a döntés. Mert úgy tűnik, immáron semmilyen nyelven nincs miért megszólalni. Nem csak a keresztyének szava nem jut el az emberek lelkéig, másoké sem. Mások azonban enélkül is létezhetnek, az Egyház nem.

Azért van ez így, mert szinte észrevétlenül, de gyorsan maga az emberi nyelv szerepváltozáson ment át. Már nem arra használjuk, hogy kifejezzünk általa valamit magunkból, hanem arra, hogy elfedjünk. Már nem deviáns használata a nyelvnek a hazugság, hanem a mindennapi élete. Nemigen gondolja senki sem, hogy egy árva szó is igaz lenne abból, amit a reklámok mondanak, de abból sem, amit a politikusok — és lassan a hozzánk közelállókval való beszélgetés is ehhez az új nyelvhez kezd hasonulni.

Miközben az Egyház azon töpreng, hogy hogyan lehetne elmondania a —talan még meglévő?— rábizott igazságot, a *mondhatóság és az igazság* között áthidalhatatlan szakadék nyílt. A legnagyobb veszély, ami ma az Egyházat fenyegeti, az, hogy kétségbeesésében megpróbálja a lehetetlent: közelebb akarja vinni az igazságot a mondhatóhoz. Régen attól kellett félni, hogy a hazugság az igazság ruháját ölti magára. Ma attól, hogy a hazugság köntösébe bújtatjuk az igazságot.

A kezdetben nagyon eszköztelen keresztyénség csodaszerűen hódította —és részben teremtette— meg előbb a lélek, majd a szellem világának mélységeit. Erre épülő, mindenre kiterjedő birodalma Európában semmivé lett az utóbbi három évszázadban. Voltak, akik rémülten, voltak, akik könnyebb szívvel veték ezt a veszteséget. Most azonban már nem a politikai és anyagi eszközök hiányoznak — maga a lélek és a szellem világa tűnik megközelíthetetlennek. A templomok kiürülnek, a hitelvek —mint minden más elv— csak muzeális tárgynak minősülnek, a szeretetből fakadó cselekedetek soha nem olyan piacképesek, mint az üzleti logika szerint szervezettek. Úgy tűnik, az Egyház istentiszteletei, tanítása, intézményei képtelenek megszólítani.

De hát így volt ez az indulásnál is. Az alacsony társadalmi rétegekbe tartozó, kisszámú, főleg szubkulturális közegből jövő keresztyéneknek sem ezek voltak a legfontosabb eszközeik. Hanem a testük. A vérük. A szenvedésük. Az vált megvetéssé. A testüket áldozták fel élő, szent és Istennek kedves áldozatul. Ez

változtatta meg a világ működési rendjét, fordította meg ok és okozat —üldözők által várt— összefüggését. Minél kíméletlenebb volt az üldözés, minél több mártír esett áldozatául, annál jobban elérte az emberek lelkének mélyét a keresztyén üzenet. Ez volt az igazi igehirdetés. Egy pillanatig sem gondolhatja senki komolyan, hogy a keresztyén üzenet tolmácsolói akár gondolkodói virtuozitásban, akár ékesszólásban versenyképesek voltak. Nem arra tette képessé őket az általuk mondott üzenet tartalma; hanem a testük feláldozására.

A hit testi megélése és hirdetése teljes életfelfogást, átfogó kultúrát teremtett. Legfelső foka a mártírium, mindennapjait azonban az aszkézis, a böjt jelentette. Ezt kell újratulnia a mai keresztyénségnek. A „hogyan”-nak, a misszióknak ma ez a legfontosabb kérdése; az, hogy mi történik a keresztyének testével. Mert egy mindent hiteltelenítő korban egyedül az így hitelesített üzenet képes megszólalni.

Amikor az élet játszmák sorává fokozódik le, a szavak, sőt már a gondolatok és az érzelmek világán belül maradván sem tud megszólalni a hit. A mondhatatlanság kora a tettetés kora is. Mindent el lehet játszani, s azután az ellenkezőjét is. A testi szenvedést a legkevésbé. Ezért egyedül az válhat az arkhimédeszi ponttá, amelynek segítségével kifordítható helyéből a mondhatatlanság világa.

II. Bár kívánatosan egyszerű válasz lenne a keresztyén útkeresésre a mártírsors, nemigen fog megadni. Ugyanabba a folyóba nem lehet kétszer belemenni. A keresztyének fizikai üldözése csak a (társadalom)technikailag elmaradt országokban valószínűsíthető. De meg-, illetve újratulnható a testnek az a kultúrája, amely egykor megszületett a keresztyén hitből.

A hagyományosan alapvető forma, a királyi út a böjt. A böjt mint a tudatosan vállalt éhezés, mint általában a test és ezáltal értelemszerűen egyúttal a lélek sajnálgatása (a böjtre használt egyik héber szó pontosan ezt jelenti). A böjt, amelyet újkori kommentátorok sokszor görcsös igyekezettel próbálnak ki-magyarázni a Szentírás szövegéből — mutatva a mai ember rettegését minden olyan gondolattól, amely lelki, és különösen, ami testi komfortját fenyegeti. Tehát a böjt, amelynek igen sokféle funkciója, összefüggésrendszere van a szent történetben, a liturgikustól az egyedi helyzetben meghirdetettig, az egyénitől a kisebb közösségin át az egész nép böjtjéig, a bűnbánatot, gyászt kifejezőtől a könnyörgést hitelesítőig, a jelzesszerűtől a fizikai megsemmisülés határáig elmenőig, az Istennel való találkozást lehetővé tevőtől, a találkozást lezáróig. Mindenesetre az üdvtörténet döntő pontjaihoz a legnagyobb böjten át vezetett az út: 40 napig böjttől Mózes, mielőtt megkapná Istentől a Tízparancsolat kőtábláit; 40 napig meggy étlen Illés a Hóreb hegyére, amikor Istennek a pogányságban majdnem teljesen elsüllyedt népét kell visszatérítenie; Jézus nyilvános fellépése előtt 40 napos böjt után vív meg a kísértővel, s bár nincs megadva a hosszúsága, de böjttel indítják első missziói útjára Pált Barnabás társaságában.

Természetesen sokféle gyökérből táplálkozik az első századokban kialakuló keresztyén aszkézis, létesítő oka azonban a bibliai böjt mint a hitnek egyszerre gyümölcse és táplálója. Van némi létjogosultsága annak a ma népszerű keresztyén felfogásnak, amely a rendszeres, egyházi évbe beépült böjti időszak-

ban táplálékmevönás helyett valamely szórakozástól, mindennapokba épült, de szükségtelen, vagy nem is szükségtelen, de időt, erőt, figyelmet lekötő tevékenységtől való tartózkodást javasolja böjtgyakorlásnak. Az igazi, és, úgy tűnik, a következő keresztyén nemzedékek életében különösen is áldott ajándékként szerethető és gyakorlandó böjt azonban az, ami mindig is volt: a test sanyargatása a tápláléktól való tartózkodás által.

Az igazi böjtnek valamilyen átgondolt —akár közösségi akár egyéni— rendje szép harmonikusan beépülhet az ember életébe. De megadathatik az a kiváltképpeni pillanat, mikor szétporlad az élmények mögöttese, az azokat kellemes-kellemetlenként osztályozó létérzékelés, hogy királyi kizárólagossággal helyébe lépjen a helyes és helytelen, vagyis az Isten szerinti helyén vagy bárhol másutt lévő.

Erre van szüksége ma az Egyháznak. Hisz mi más nevelne jobban Krisztus követésére? Mi más lehetne beszédes a mondhatatlanság világában? Mi más zilálhatná szét a minden igazi másságnak még csak a lehetőségét is tagadó manipulációs infrastruktúrákat? Mi másban lenne oly szép összhangban a hit gyakorlása befelé és hirdetése kifelé?

III. A keresztyén hit azonban nem csak harctérnek látja a testet, hanem templomnak is, a Szentlélek templomának. Ez a templom is arra rendeltetett, hogy benne Isten dicsőíttessék. Ezért az Egyház történetét nem csak a mártírok, a nagy aszkéták felemelő történetei kísérik végig; hanem az Egyház párhuzamosan küzd a testet megvető dualista létfelfogással. Nem csak arról van szó, hogy néha józan figyelmeztetésre volt szükség szélsőséges magatartásmódokkal szemben; hogy el kellett utasítani a provokált mártíromságot, amelyet egyesek egyszerű és biztos útnak tekintették az üdvözülésre, vagy hogy „nem”-et kellett mondani a magukat szélsőségesen kínzó, földbe ásó szíriai szerzetesek bigottságára. Hanem arról, hogy a keresztyén hit látása szerint az anyagi valóság, és kiváltképpen maga az emberi test Isten keze nyomát hordozza magán, és ennek megfelelő tisztelettel és szeretettel közelíthetünk csak hozzá. Ha nem így gondoljuk, előbb-utóbb elkerülhetetlenül a metafizikai dualizmus útjára tévedünk. Vagy még világosabban: a sátánból ellenistént kreálunk. Ez az egyik legsúlyosabb, az Egyház egész történetét végigkísérő, kísértő eretnesség-veszély. Ezt nem azzal lehet elkerülni, ha *nem nagyon* hangsúlyozzuk a böjtölő ember igazságát. Hanem azzal, ha *mellé tesszük* annak párját: az Isten bölcsességét, szeretetét a teremtett világban meglátó, annak örvendezve a mennyei előízét kóstolható ember szárnyalását.

A teremtő Istennel való ilyenén találkozásra elvileg minden érzékszervünk bármely pillanatban alkalmat kínál. Kiemelt jelentősége van azonban annak, ami a legmélyebben hat az emberre: a hangok világának. Istent dicsőíteni legjobban azzal tudjuk: előtte, neki és hozzá zenélve, kiváltképpen pedig énekelve.

Itt nem misztikus vagy legalábbis költői valóságról van szó, hanem fiziológiai, egész egzakt módon kimutatható jelenségekről. Arról, hogy a hang, rezgéstermészetéből fakadóan, nem csak áttételesen —az információ dekódolásának útján keresztül— éri el az embert, hanem belülről is mozgásba hozza

a testet. Ezért hat(hat) páratlanul intenzíven az emberre. Az ebből fakadó pedagógiai lehetőségeket —és veszélyeket— a valóságra elfogulatlanul tekintő régi görögök világosan látták. Nem véletlen, hogy Platón társadalomfilozófiája alapjává a nevelést tette, annak lényege pedig a zene és a testnevelés volt.

Ezért az Egyház mindig zenélő Egyház kell, hogy legyen. Ha Egyház, azzá válik. Valamit, valahogyan zenélő —elsősorban azonban a legintenzívebb módon zenélő, tehát— éneklő Egyházzá. A „mindig”-nek is vannak kiváltképpeni időszakai. A jövő egyszer ismét ilyen kell, hogy legyen. Tehát: ha a holnap Egyházának életében kiemelkedő szerepe lesz a böjtnak mint a mára megmaradt utolsó hiteles beszédmódnak, akkor annak párjaként kell, hogy egyre sodróbb erejűvé váljon az Egyház éneklése. A böjtölő keresztyén tud legjobban együttthalni Krisztussal, az éneklő pedig vele együtt föltámadni. A test kívánságával harcolva éljük meg legintenzívebben azt, hogy még ebben a világban élünk, egész testünkkel Isten dicsőségét visszhangozva pedig azt, hogy már odatartozunk egy másikhoz is.

Böjt és éneklés mégsem úgy viszonyul egymáshoz mint fájdalom és öröm. Hiszen bizonyos intenzitásnál a kettő közötti határ elmosódik. Hiszen a böjt nemcsak önsanyargatás, hanem megtisztulásként testi és lelki gyönyörűség is. Hiszen a zenében szublimáltan, de szintén megvan a fájdalom és gyönyör kettőssége. Másutt van a különbség. Talán leginkább abban, hogy a zenének —bizonyos határesetektől eltekintve— meghatározó vonása a rend, a rendezettség. Azért is, mert az érzékiség világán belül itt érvényesülnek legszigorúbban a matematika törvényei. Azért is, mert dionüszoszi létünk itt kapcsolódik össze az apollóni formaadással. Amit Nietzsche A tragédia születéséről írt, a zene megszületésének lényege is. És végül azért is, mert a zenélés mindig közös zenélés: legtöbbször több ember együttes, egymásra figyelő, összehangolt cselekvését feltételezi, és mindig szükséges hozzá a zenemű szerzője iránti alázat.

Akármilyen ígéretes is a böjt mint a mai ember sajátos torzulásának gyógyszere, ki van téve éppen annak a veszélynek, amelynek ellenszere lehet. A böjtölő ember hajlik arra, hogy túlzottan magával foglalkozzék. A mindig csak a maga kényelmét kereső embernek nem eléggé ellentéte a mindig a maga kényelmetlenségét kereső. Voltak, akik odaadó hitük, akár hősiességig menő áldozatkészségük ellenére —vagy miatt?— teljesen krisztustalan hit-egoizmus útjára tévedtek. Az éneklő Egyházban élő és böjtölő keresztyén ezzel a veszéllyel szemben sokkal védettebb. A zenélve imádkozó ember úgy pillanthat be a mennyország kapuján, hogy közben, a zenéléshez szükséges technikai fegyelem által, a teremtettség rendjének és a másikkal való legmélyebb összetartozásnak az élményében is részesül.

Sokak szerint az Egyháznak —mint minden más szervezetnek— ma főként jó menedzserekre, pénzügyesekre, reklámszakemberekre van szüksége. Valójában —a minden mástól radikálisan különböző— Egyháznak inkább zenészeket, karvezetőket, énektanárokokat kellene képeznie. Ma semmi nem szól emellett. Csak az, hogy múltja —és feltehetőleg jövője— a böjtölő és éneklő Egyháznak van.